

Fouten in de informatieverwerking en angst voor terrorisme bij kinderen

Marit van Dongen

274757

Rotterdam, december 2006

Erasmus Universiteit Rotterdam

Masterscriptie opleiding Psychologie, Onderwijs & Ontwikkeling

Begeleider: Prof. Dr. Peter Muris

Inhoudsopgave

Samenvatting	2
Introductie	3
Temperament	5
Neuroticisme	6
Doelbewuste controle	7
Onderzoeksvraag en hypotheses	8
Methode	10
Deelnemers	10
Meetinstrumenten	10
Vragenlijst voor Angst bij Kinderen (VAK)	10
Junior versie van de Eysenck Personality Questionnaire (JEPQ-R)	11
Effortful Control Scale (ECS)	11
Interpretatie Bias Test (IBT)	12
Procedure	13
Statistische analyses	13
Resultaten	14
Algemene resultaten	14
Correlaties	15
Additionele analyses	16
Discussie	18
Referentielijst	21
Bijlage 1. Vragenlijst voor Angst bij Kinderen (inclusief terrorismeschaal)	25
Bijlage 2. Interpretatie Bias Test, terroristische versie	32
Bijlage 3. Interpretatie Bias Test, controle versie	34

Samenvatting

In deze studie werd onderzocht welke factoren er samenhangen met fouten die kinderen maken in de verwerking van informatie over terrorisme. Meer specifiek werd onderzocht of de factoren ‘algemene angst’, ‘angst voor terrorisme’, ‘neuroticisme’ en ‘doelbewuste controle’ samenhangen met een interpretatiebias. Uit de resultaten blijkt echter dat bij de onderzochte groep van 216 basisschoolkinderen geen van deze factoren gerelateerd is aan fouten in de verwerking van informatie over terrorisme. Deze resultaten zijn niet in overeenstemming met de bevindingen uit eerder onderzoek. Een mogelijke verklaring voor de negatieve resultaten zou kunnen zijn dat de Interpretatie Bias Test, waarmee fouten in de verwerking van informatie over terrorisme werd gemeten, niet valide is. Deze test bevatte weliswaar terrorisme-relevante vignetten, echter de meeste vignetten waren tamelijk neutraal en bevatten enkel de naam ‘Hassan’ of ‘gesluierte vrouwen’, wat in feite normale kenmerken van de islamitische cultuur zijn. Het blijkt dus moeilijk om bij de constructie van een Interpretatie Bias Test een goede balans te vinden tussen neutrale en bedreigende vignetten en in vervolgonderzoek zal hieraan meer aandacht moeten worden besteed.

1. Introductie

Angststoornissen zijn één van de meest voorkomende vormen van emotionele problemen bij kinderen en adolescenten (Anderson, Williams, McGee, & Silva, 1987; Kashani & Orvaschel, 1990; Kashani, Orvaschel, Rosenberg, & Reed, 1989). Om deze stoornissen zo effectief mogelijk te kunnen behandelen en voorkomen, is het belangrijk om factoren te onderscheiden die bijdragen aan de ontwikkeling en instandhouding van dit type problemen. Er wordt aangenomen dat cognitieve factoren een rol spelen bij het instandhouden van angststoornissen. Volgens Kendall's (1985) 'childhood anxiety theory' zijn pathologische angst en zorgen het resultaat van de chronische overactiviteit van cognitieve schema's die te maken hebben met gevaar en dood. Anders gezegd, kinderen met pathologische angst denken veel vaker dan 'normale kinderen' dat er gevaar dreigt. Er wordt aangenomen dat overactieve cognitieve schema's leiden tot een chronische neiging tot het opsporen van bedreigende informatie. Deze overactivatie openbaart zich in allerlei cognitieve processen die bevooroordeeld of onjuist zijn, en die leiden tot disfunctionele en onaangepaste gedachten en gedragingen. Een typisch voorbeeld van zo'n cognitieve verstoring is de *interpretatie bias*. Dit betreft de neiging van kinderen om ambigue situaties eerder als bedreigend dan als neutraal te interpreteren. De meeste studies die onderzochten of angstige kinderen een interpretatie bias vertonen, hebben gebruik gemaakt van een vignetten paradigma (Muris, Merckelbach & Damsma, 2000). Hierbij krijgen kinderen de volledige beschrijving van een ambigue situatie. Vervolgens kiezen zij uit opties hoe de situatie hoogstwaarschijnlijk zal aflopen: de ene optie schetst een goede afloop, de andere een slechte afloop. Kinderen die last hebben van een interpretatie bias zullen vaker kiezen voor de optie waarbij de situatie slecht afloopt.

Bewijs voor het bestaan van interpretatie bias bij angstige kinderen is gevonden door Barrett, Rapee, Dadds en Ryan (1996). Zij onderzochten de interpretaties van ambigue situaties bij angstige kinderen, kinderen met een oppositioneel-opstandige stoornis en controle kinderen. Alle kinderen kregen 12 vignetten van ambigue situaties voorgelegd. Vervolgens werd de kinderen gevraagd wat er zou gebeuren in elke situatie. Daarna moesten de kinderen uit twee neutrale en twee bedreigende opties kiezen welke afloop het meest waarschijnlijk was. Resultaten

gaven aan dat zowel angstige als oppositionele kinderen de twijfelachtige situaties vaker als bedreigend interpreteerden dan de controlegroep kinderen. Opvallend was dat de gedragskeuzes wel verschilden: angstige kinderen kozen vaker voor vermijdende oplossingen, terwijl oppositionele kinderen vaker kozen voor agressieve oplossingen.

Ook Hadwin, Frost, French en Richards (1997) vonden ondersteunend bewijs voor het bestaan van de interpretatie bias bij kinderen. Zij onderzochten of de mate van angst verband houdt met hoe kinderen ambigue stimuli interpreteren. De kinderen luisterden naar homofonen (woorden die hetzelfde klinken maar verschillende betekenissen hebben) en elk woord diende geïnterpreteerd te worden door een bijpassend plaatje aan te wijzen. De resultaten gaven aan dat angstige kinderen vaker een angstige interpretatie van de homofonen gaven.

In een studie van Muris, Kindt, Bögels, Merckelbach, Gadet en Moulaert (2000) werden kinderen geconfronteerd met drie soorten situaties: sociale angst situaties, separatie angst situaties en algemene angst situaties. Uit de resultaten van dit onderzoek bleek dat een hoge mate van angst vergezeld ging met een interpretatie bias. Verder bleek dat deze afwijkingen in perceptie van gevaar niet specifiek waren voor de verschillende types van angst symptomen. Dit wil zeggen, er werd geen bewijs gevonden voor het idee dat kinderen met bijvoorbeeld een hoge mate van separatie angst, hoofdzakelijk interpretatiefouten in relatie tot separatie angst situaties vertoonden. Resultaten gaven aan dat afwijkingen in perceptie van gevaar vooral verklaard werden door de mate van algemene angst. Gelijksortige studies van Muris en collega's (Muris, Luermans, Merckelbach, & Mayer, 2000; Muris, Merckelbach & Damsma, 2000; Muris, Rapee, Meesters, Schouten, & Geers, 2003) vonden verder bewijs voor het bestaan van een verband tussen de mate van angst en het vertonen van een interpretatie bias bij kinderen.

In de huidige studie wordt er gekeken naar de interpretatie bias op gebied van informatie over terrorisme bij kinderen. De dreiging van het terrorisme is in deze tijd goed merkbaar. Het begon allemaal met de aanslag op het World Trade Center in New York, op 11 september 2001. Daarna volgden de aanslagen op metro- en treinstations in Madrid en Londen, waarbij honderden doden en gewonden vielen. De aanwezigheid van Al-Qaeda en aanverwante groepen in Europa is recentelijk aan het licht gekomen na een aantal arrestaties in Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië,

Italië, Spanje en Nederland. In Nederland vormt onder meer de Hofstadgroep een bedreiging. Dit is een islamitische groep bestaande uit extremistische moslims die deelnemen aan criminele en terroristische activiteiten. Mohammed B., de moordenaar van cineast Theo van Gogh, was de vermoedelijke leider van deze groep. Samir A., die met meerdere leden van de Hofstadgroep in verband is gebracht, werd op 1 december 2006 veroordeeld voor het voorbereiden van een terroristische aanslag en kreeg een gevangenisstraf van 8 jaar opgelegd. Daarnaast waren de bedreigingen in de richting van de kamerleden Geert Wilders en Ayaan Hirsi Ali veelvuldig in het nieuws. Wij voelen het terroristische gevaar steeds dichterbij Nederland komen. Maar geldt dit ook voor kinderen? Hoe interpreteren zij informatie over terrorisme? Maken zij fouten in de verwerking van dergelijke informatie, zoals de interpretatiebias? Welke factoren hangen er samen met het maken van deze cognitieve fouten? Deze vragen zullen in het huidige onderzoek worden beantwoord. Zo zal er worden bekeken of er een relatie bestaat tussen fouten in de informatieverwerking en de algemene angstigheid van een kind. Ook wordt het verband tussen fouten in de informatieverwerking en de specifieke angst voor terrorisme bestudeerd. Naast deze angstgerelateerde factoren wordt er in dit onderzoek ook gekeken naar temperamentfactoren, waarvan gedacht wordt dat zij een invloed hebben op het maken van fouten in informatieverwerking. Deze temperamentfactoren worden in de volgende paragrafen nader besproken.

Temperament

Volgens het cognitieve model van Beck (1976; in Muris & Ollendick, 2005) wordt psychopathologie in stand gehouden door verstoringen die plaatsvinden in de informatieverwerking. Het is mogelijk dat temperamentfactoren een rol spelen bij de vorming van deze cognitieve verstoringen bij kinderen. De meeste onderzoekers definiëren temperament als de individuele verschillen in karaktereigenschappen die vroeg in het leven verschijnen en waarschijnlijk een erfelijke basis hebben. Deze eigenschappen hebben vaak te maken met emotionaliteit of 'arousability'. Er is geen duidelijk onderscheid tussen temperament en persoonlijkheid. Sinds lange tijd hebben wetenschappers geprobeerd deze twee constructen van elkaar te onderscheiden. Temperament wordt vaak gezien als een aangeboren geneigdheid, die reeds zichtbaar is bij kleine kinderen en die nauw samenhangt met fundamentele psychologische processen. Persoonlijkheidstrekken daarentegen worden vaak gezien als verworven

denk- en gedragspatronen die alleen zichtbaar worden naarmate cognitieve systemen zich verder ontwikkelen (McCrae, Costa, Ostendorf et al., 2000).

Er zijn verschillende temperamentmodellen geopperd door theoretici en onderzoekers. De meeste van deze modellen onderscheiden temperamentfactoren die conceptueel en empirisch in verband lijken te staan met drie basisdimensies; namelijk 'activiteit', 'sociabiliteit' en 'emotionaliteit'. Deze dimensies vormen het zogenaamde Emotionaliteit-Activiteit-Sociabiliteit (EAS) model (Buss & Plomin, 1984; zie Lonigan, Vasey, Phillips, & Hazen, 2004). Activiteit refereert naar de mate van energie die door een persoon geuit wordt. Kinderen die veel van deze temperamentfactor hebben bewegen veel, spelen graag spelletjes die veel lichamelijke activiteit vereisen en hebben de neiging om onrustig te worden als ze voor een lange tijd stil moeten zitten. Sociabiliteit heeft te maken met de neiging om aansluiting te vinden en te interacteren met anderen. Sociabele kinderen zijn op zoek naar andere kinderen om mee te spelen. Ze vinden het leuk om met anderen om te gaan. Emotionaliteit refereert naar de intensiteit van emotionele reacties. Kinderen die vaak huilen en snel bang of boos worden hebben scoren hoog op deze temperamentfactor.

Neuroticisme

Onderzoek heeft uitgewezen dat met name de dimensie 'emotionaliteit' van het EAS model betrokken is bij de etiologie van psychopathologie bij kinderen (Calkins & Fox., 2002). Emotionaliteit wordt ook wel neuroticisme genoemd. Neurotische kinderen en volwassenen zijn doorgaans snel angstig en maken zich veel zorgen: ze zijn onderhevig aan stemmingswisselingen en voelen zich vaker gedeprimeerd. De belangrijkste eigenschap van mensen met een neurotisch temperament is dat zij constant gepreoccupeerd zijn met zaken die mis zouden kunnen gaan. Deze reactieve temperamentfactor wordt vooral geassocieerd met een hoge mate van internaliserende symptomen bij kinderen. Zo voerden Huey en Weisz (1997) een studie uit waaruit bleek dat neuroticisme een positieve voorspeller was van internaliserende problemen. Ehrlert, Evans, en McGhee (1999) vonden soortgelijke resultaten: ook in dit onderzoek ging neuroticisme vergezeld met hogere niveaus van angst en depressie.

Verschillende studies hebben aangetoond dat een hogere mate van neuroticisme samenhangt met een hogere frequentie van cognitieve verstoringen bij kinderen (Vasey & MacLeod, 2001; in Muris et al., 2005). Een voorbeeld hiervan is

de studie van Lonigan et al. (2004) naar de invloed van neuroticisme op een attentional bias bij kinderen. De attentional bias is een cognitieve verstoring waarbij kinderen de neiging hebben om hun aandacht selectief te richten op signalen van gevaar. Uit de resultaten bleek dat kinderen die neurotisch waren, een sterkere attentional bias vertoonden dan kinderen die niet neurotisch waren.

Doelbewuste controle

Volgens de temperamenttheorie van Rothbart (Putnam, Ellis, & Rothbart, 2002; Rothbart & Bates, 1998; in Rothbart, Ellis, Rueda, & Posner, 2003) bestaat temperament niet alleen uit reactieve factoren, maar omvat het ook regulerende karakter eigenschappen. Een voorbeeld van zo'n temperamentfactor is 'doelbewuste controle'. Doelbewuste controle verwijst naar zelfregulatie-processen en kan gedefinieerd worden als 'het vermogen om een dominante respons af te remmen zodat er een subdominante response kan worden uitgevoerd' (Rothbart et al., 2003). Het gaat hierbij overigens niet alleen om gedragscontrole maar ook aandachtscontrole. Doelbewuste controle bestaat feitelijk uit twee hoofdcomponenten: inhibitory control, hetgeen betrekking heeft op het vermogen om indien nodig, gedrag te inhiberen, en attentional control, wat omschreven kan worden als het vermogen om aandacht ergens op te richten en te verplaatsen wanneer dit nodig is. Doelbewuste controle zou zich gedurende de kindertijd ontwikkelen als gevolg van hersenrijping en interactie met de omgeving (Posner & Rothbart, 2000; in Muris et al., 2005). Dit graduele rijpingsproces van doelbewuste controle zorgt ervoor dat kinderen hun emoties en gedrag steeds beter kunnen beheersen. Bij kinderen die weinig doelbewuste controle hebben, kunnen zulke emotieregulatie-processen verstoord zijn. Deze kinderen hebben een grotere kans op het ontwikkelen van emotionele- en gedragsstoornissen. Doelbewuste controle vormt dus als het ware een buffer tegen het ontstaan van psychische problemen. Temperamentonderzoekers gaan er daarom steeds meer vanuit dat kwetsbaarheid voor psychopathologie gekenmerkt wordt door een combinatie van een hoge mate van neuroticisme en een lage mate van doelbewuste controle (Calkins et al., 2002; Lonigan & Phillips, 2001). Studies van onder andere Eisenberg et al. (2001, 2005), Oldehinkel, Hartman, De Winter, Veenstra, en Ormel (2004) en Muris, De Jong en Engelen (2004) hebben dit denkbeeld inderdaad bevestigd.

Er is nog maar weinig onderzoek gedaan naar de relatie tussen doelbewuste controle en cognitieve verstoringen bij kinderen. De studies die tot nu toe op dit

gebied zijn uitgevoerd, ondersteunen echter wel het idee dat een lage mate van doelbewuste controle samenhangt met een hoge mate van gevoeligheid voor cognitieve verstoringen (Muris et al., 2005). Samenvattend kan er dus gesteld worden dat men tegenwoordig van mening is dat de temperamentfactoren neuroticisme en doelbewuste controle betrokken zijn bij het ontstaan van cognitieve verstoringen bij kinderen.

Onderzoeksvraag en hypotheses

In de huidige studie wordt gekeken welke factoren er bij kinderen samenhangen met fouten in de verwerking van informatie over terrorisme. Hierbij worden de factoren ‘algemene angst’, ‘angst voor het terrorisme’, ‘neuroticisme’ en ‘doelbewuste controle’ onderzocht. De centrale onderzoeksvraag luidt: *Welke factoren hangen samen met fouten in de verwerking van informatie over terrorisme bij kinderen?* Het huidige onderzoek zal zich beperken tot één type informatieverwerkingsfout, namelijk de interpretatie bias. Ter ondersteuning van de centrale onderzoeksvraag zijn er een aantal hypotheses geformuleerd. Er wordt verwacht dat kinderen die een hoger niveau van algemene angst hebben een sterkere neiging tot interpretatie bias vertonen. Daarbij hoort volgende hypothese:

Kinderen die over het algemeen banger zijn zullen een sterkere neiging vertonen om twijfelachtige, terrorisme-relevante situaties als bedreigend te interpreteren.

Ook zal worden onderzocht of angst voor terrorisme ervoor zorgt dat kinderen twijfelachtige, terrorisme-relevante situaties eerder als bedreigend zullen interpreteren. De hypothese hierbij luidt:

Kinderen die banger zijn voor terrorisme vertonen een sterkere neiging om twijfelachtige, terrorisme-relevante situaties als bedreigend te interpreteren.

Verder zal de relatie worden bestudeerd tussen de temperamentfactor neuroticisme en interpretatie bias. Op basis van eerder onderzoek wordt de volgende hypothese opgesteld:

Kinderen die neurotischer zijn vertonen een sterkere neiging om twijfelachtige, terrorisme-relevante situaties als bedreigend te interpreteren.

Daarnaast wordt nagegaan of doelbewuste controle samenhangt met interpretatie bias. Daarbij wordt verwacht dat een lage mate van doelbewuste controle samenhangt met een sterkere neiging tot interpretatie bias.

Kinderen die over minder doelbewuste controle beschikken, hebben een sterkere neiging om twijfelachtige, terrorisme-relevante situaties eerder als bedreigend te interpreteren.

2. Methode

Deelnemers

De steekproef bestond uit 216 leerlingen (104 jongens en 112 meisjes) uit de groepen 6, 7 en 8 van de basisschool. De leerlingen kwamen van vier verschillende basisscholen, namelijk 'De Vierambacht' te Rotterdam, 'Het Baken' te Spijkenisse, 'De Reijer' te Ridderkerk en 'De Nachtegaal' te Spijkenisse. De ouders werden verzocht om toestemming te geven voor deelname van hun kind. De kinderen kregen een brief mee naar huis waarin het onderzoek werd uitgelegd en waarin ze verzocht werden een strookje in te vullen en te ondertekenen voor toestemming. Op basis van deze 'informed consent' procedure deed uiteindelijk 95% van alle kinderen die gevraagd werden om deel te nemen mee. De gemiddelde leeftijd van deze kinderen was 10.9 jaar ($SD = 0.9$; range = 9 - 13 jaar). In dit onderzoek werden kinderen van verschillende afkomst bestudeerd. Iets meer dan de helft van de kinderen (52,8%) had Nederlandse ouders, 30.1 % van de kinderen had ouder met een Islamitische achtergrond en de overige 17.1% van de kinderen had een andere niet-westerse afkomst.

Meetinstrumenten

Om de factoren te onderzoeken die mogelijk in verband staan met het maken van fouten in de verwerking van informatie over terrorisme is er in dit onderzoek gebruik gemaakt van vier verschillende meetinstrumenten. De Vragenlijst voor Angst bij Kinderen (VAK) zal worden gebruikt om de algemene angst en de angst voor het terrorisme te meten. De Junior versie van de Eysenck Personality Questionnaire-Revised (JEPQ-R) wordt gebruikt om neuroticisme te meten. De Effortful Control Scale (ECS) wordt gebruikt om doelbewuste controle te meten en tot slot wordt de Interpretatie Bias Test (IBT) gebruikt om fouten in de verwerking van informatie over terrorisme te meten.

Vragenlijst voor Angst bij Kinderen

De Vragenlijst voor Angst bij Kinderen (VAK) is een zelfrapportage-vragenlijst voor het kwantificeren van angst bij kinderen. Deze vragenlijst is een Nederlandse bewerking van de Fear Survey Schedule for Children (Ollendick, 1983).

De VAK bezit een hoge interne consistentie, hoge test-hertest betrouwbaarheid en acceptabele stabiliteit. Verder maakt de VAK nauwkeurig onderscheid tussen normale en klinische kinderen, heeft het acceptabele convergente validiteit en bezit het een betekenisvolle factor structuur (Ollendick, 1983). De VAK bestaat uit de volgende vijf subschalen: ‘angst voor kleine dieren’, ‘angst voor het onbekende’, ‘angst voor gevaar en dood’, ‘medische angsten’ en ‘angst voor falen en kritiek’. Op verzoek van ouders van deelnemende kinderen zijn er twee items uit de VAK verwijderd, namelijk ‘vermoord worden’ en ‘verkracht worden’. Voor het huidige onderzoek zijn er aan de VAK nog een aantal items toegevoegd die angst voor terrorisme meten. Deze items werden willekeurig tussen de bestaande items geplaatst. Het ging hierbij om de volgende acht items: ‘bomaanslagen’, ‘vrouwen met sluiers’, ‘ontploffing in bus of metro’, ‘Mohammed B.’, ‘Osama Bin Laden’, ‘terroristen’, ‘moslims die de Amerikaanse vlag verbranden’ en ‘beelden van vliegtuigen die in gebouwen vliegen’. Dit brengt het totale aantal items van de VAK in dit onderzoek op 88. Het kind dient voor elk van deze items aan te geven of het ‘niet bang’, ‘een beetje bang’, of ‘erg bang’ is. De VAK (inclusief de terroristische schaal) bevindt zich in de bijlage.

Junior versie van de Eysenck Personality Questionnaire for Children-Revised

Om de mate van neuroticisme te meten werd de Junior versie van de Eysenck Personality Questionnaire-Revised (JEPQ-R) gebruikt. Deze vragenlijst is voor het eerst uitgebracht in 1950 en herzien in 1985. De betrouwbaarheid en validiteit van deze schaal zijn zeer bevredigend (Sanderman, Arrindell, Ranchor, Eysenck, & Eysenck, 1995). De JEPQ-R schaal bestaat uit twaalf vragen (e.g., ‘Ben je snel boos over sommige dingen?’ en ‘Baal je vaak van iets?’) die beantwoord moesten worden door middel van het aankruisen van ‘ja’ of ‘nee’. Hoe hoger de score op deze vragenlijst, hoe neurotischer een kind is.

Effortful Control Scale

Om doelbewuste controle te meten werd er een Effortful Control Scale (ECS) afgenomen. Deze vragenlijst bestaat uit 15 items die geselecteerd werden uit de Attention Control Scale (ACS; Derryberry & Reed, 2002) en de Early Adolescent Temperament Questionnaire (EATQ; Ellis & Rothbart, 2001; in Muris 2006). De items representeren verschillende aspecten van doelbewuste controle, namelijk het richten van de aandacht, het verplaatsen van de aandacht en het afremmen van gedrag.

Hoewel eerdere studies hebben aangegeven dat vragenlijsten als de ACS en de EATQ psychometrisch gezien niet optimaal zijn, heeft het onderzoek van Muris (2006) bevestigd dat de ECS een voldoende interne consistentie heeft. De deelnemers worden gevraagd elk item te scoren op een vierpuntsschaal waarbij ze kunnen kiezen uit 1= 'niet waar', 2= 'beetje waar', 3= 'waar' en 4= 'erg waar'. Hoe hoger de score, hoe beter de doelbewuste controle van het betreffende kind.

Interpretatie Bias Test

Om de interpretatie bias te meten, werd er een test gepresenteerd aan de deelnemers die bestond uit 9 vignetten. Deze vignetten (zie bijlage) beschrijven ambigue situaties waarin kinderen terecht zouden kunnen komen. De situaties bevatten geen daadwerkelijk bedreigende informatie, maar konden door sommige kinderen wel als bedreigend beschouwd worden. Sommige van deze vignetten hadden mogelijk te maken met een terroristische dreiging. Een voorbeeld van zo'n terrorisme-relevant vignet is: *Je woont vlak naast een moskee. Op een dag zie je twee mannen uit de moskee komen. Ze fluisteren geheimzinnig met elkaar.* De deelnemers kregen de instructie om nadat zij het verhaaltje hebben gelezen, in één zin op te schrijven wat er in deze situatie aan de hand was en hoe zij dachten dat het afliep. Er zijn twee versies gemaakt van de vignettentest, versie 1 bevatte neutrale vignetten, terwijl versie 2 vignetten bevatte met mogelijke terroristische dreiging. Hierbij fungeerde versie 1 als het ware als de controle conditie. De helft van de kinderen maakte versie 1, de andere helft maakte versie 2. Een voorbeeld van een neutraal controle vignet is: *Je woont vlak naast een kerk. Op een dag zie je twee mannen uit de kerk komen. Ze fluisteren geheimzinnig met elkaar.* In dit vignet is de mogelijke terroristische dreiging verwijderd door het veranderen van het woord 'moskee' in 'kerk'. De antwoorden van de vignettentest zijn gescoord door twee 'blinde beoordelaars' die onafhankelijk van elkaar beoordeelden of een kind een vignet als bedreigend of niet bedreigend had geïnterpreteerd (bedreigend = 1, niet bedreigend = 0). De Cohen's kappa tussen de scores van beide beoordelaars was .85, wat betekent dat er sprake was van voldoende interbeoordelaarsbetrouwbaarheid.

Procedure

De kinderen zijn onder schooltijd in hun eigen klaslokaal getest. Dit gebeurde in aanwezigheid van hun leraar en de rest van hun klas. Het testen heeft in twee fasen plaatsgevonden. Bij alle kinderen zijn eerst de VAK, de JEPQ-R en de ECS afgenomen. Twee weken later kregen dezelfde kinderen de vignettentest voorgelegd. Dit tijdsinterval is gebruikt om te voorkomen dat kinderen bij de vignettentest geprimed zouden zijn op terrorisme door items in de VAK. De deelnemers werd van tevoren verteld wat voor soort vragenlijsten ze moesten invullen. Over de VAK werd hen medegedeeld dat dit een vragenlijst is om te kijken of ze ergens bang voor waren. Over de JEPQ-R en de ECS werd verteld dat dit vragenlijsten waren over hun persoonlijkheid. Bij de vignetten werd een voorbeeld gegeven en er werd verteld dat de deelnemers deze verhaaltjes in 1 zin moesten afmaken. Om de deelnemers enthousiast te maken beloofden de testafnemers hen een cadeautje als ze klaar waren met het invullen van de testen. Om anonimiteit te waarborgen, werd de deelnemers gevraagd om in plaats van hun gehele naam, alleen hun initialen op het voorblad te schrijven. Ook werd hen gevraagd aan te geven in welke klas ze zaten, uit welk land hun ouders afkomstig waren, hoe oud en van welke sekse ze waren.

Statistische analyses

De statistische analyses zijn uitgevoerd met behulp van het 'Statistical Package for the Social Sciences' (SPSS). Er zijn correlaties berekend om de verbanden tussen de temperamentfactoren, angst en interpretatie bias te onderzoeken. Ook zijn er variantie analyses (ANOVAs) uitgevoerd om de mate van angst van verschillende groepen kinderen (Nederlandse, Islamitische en overige) met elkaar te vergelijken. Daarbij zijn er post-hoc tests uitgevoerd om na te gaan tussen welke twee groepen er een significant verschil bestond.

3. Resultaten

Algemene resultaten

Tabel 1 toont de gemiddelde scores voor de totale groep, voor jongens en meisjes apart en de betrouwbaarheidscoëfficiënten voor de verschillende meetinstrumenten. De volgende vier conclusies kunnen uit deze tabel getrokken worden. Ten eerste blijkt dat de gebruikte instrumenten allemaal beschikken over voldoende betrouwbaarheid. Ten tweede worden er significante sekseverschillen gevonden voor de terrorisme schaal van de VAK [$F(1,214) = 22.13, p < 0.001$]. Het blijkt dat jongens een significant lagere score hebben op de terrorisme schaal van de VAK ($M = 13.36, SD = 4.02$) dan meisjes ($M = 15.72, SD = 0.32$). Dit betekent dat jongens minder bang zijn voor terrorisme dan meisjes. Ook blijkt er dat jongens een significant lagere score hebben op de totale VAK dan meisjes [$F(1,214) = 56.20, p < 0.001$]. Deze gemiddelde scores zijn respectievelijk 115.49 ($SD = 21.64$) en 140.00 ($SD = 26.01$). Hieruit blijkt dat jongens over het algemeen minder bang zijn dan meisjes. Tot slot bestaat er een significant verschil tussen jongens en meisjes op de neuroticisme vragenlijst [$F(1,214) = 10.54, p < 0.001$]. Hieruit kan opgemaakt worden dat meisjes neurotischer zijn dan jongens, de gemiddelde scores op de JEPQ-R zijn respectievelijk 5.18 ($SD = 2.70$) en 4.00 ($SD = 2.64$). Er zijn geen significante sekseverschillen gevonden voor de Interpretatie Bias Test en de ECS.

Tabel 1

Gemiddelde scores (standaard deviaties), sekseverschillen en betrouwbaarheidscoëfficiënten voor de verschillende meetinstrumenten.

	Totale groep ($N = 216$)	Jongens ($n = 104$)	Meisjes ($n = 112$)	α
IBT controle	1.07 (1.50)	0.95 (1.46)	1.17 (1.51)	0.69
IBT terror	0.03 (0.20)	0.05 (0.22)	0.02 (0.19)	0.65
VAK terror	14.58 (3.87)	13.36 (4.02)	15.72 (0.32)	0.80
VAK totaal	128.20 (26.92)	115.49 (21.64)	140.00 (26.01)	0.97
ECS	43.46 (6.20)	43.21 (5.44)	43.70 (6.85)	0.69
JEPQ-R	4.61 (2.72)	4.00 (2.64)	5.18 (2.70)	0.69

Noot: IBT controle = Interpretatie Bias Test, controle versie; IBT terror = Interpretatie Bias Test, terroristische versie; VAK = Vragenlijst voor Angst bij Kinderen; ECS = Effortful Control Scale; JEPQ-R = Junior versie van de Eysenck Personality Questionnaire-Revised.

Angst, temperament en interpretatie bias

Tabel 2 vertoont correlaties tussen angst, persoonlijkheidsfactoren en interpretatiebias scores. Tegen de verwachting in, blijkt dat er geen significante correlatie bestaat tussen de algemene angstigheid van kinderen en de interpretatie bias scores op de vignettentest ($r = -0.10$). Zoals kan worden gezien, hangt de score van de IBT-controle groep wel samen met de algemene angst score ($r = 0.20, p < 0.01$).

De controle versie en de terroristische versie van de IBT correleerden positief met elkaar ($r = 0.26, p < 0.01$). Er bestaat echter geen significant verband tussen de terroristische schaal van de VAK en de terroristische versie van de IBT ($r = -0.13$). Ook deze bevinding is niet in overeenstemming met de verwachtingen. Als er gekeken wordt naar de gemiddelde scores op de vragenlijsten, valt op dat kinderen in Nederland zowel een middelmatige algemene angst hebben als een middelmatige angst voor terrorisme. De gemiddelde score op de VAK totaal was namelijk 128.20, waarbij de hoogst mogelijke score 264 is. De gemiddelde score op de terroristische schaal van de VAK was 14.6, waarbij de hoogst mogelijke score 24 is. Uit deze resultaten blijkt dat kinderen in Nederland niet zo heel erg bang zijn voor terrorisme. Om na te kunnen gaan hoe beangstigend kinderen de terroristische items vonden in verhouding tot andere items van de VAK, is er een 'fear ranking' (angstvolgorde) gemaakt. Uit deze 'ranking' blijkt dat er in de top 10 lijst van meest beangstigende items van de VAK twee terroristische items te vinden zijn, namelijk 'ontploffing in bus of metro' en 'bomaanslagen'. Deze terroristische items bevinden zich op nummer 6 en nummer 7 in de top 10 lijst.

Doelbewuste controle blijkt negatief samen te hangen met algemene angstigheid ($r = -0.33, p < 0.01$). Dit wil zeggen, hoe lager de doelbewuste controle, hoe hoger de angst. Ook heeft doelbewuste controle een significant negatief verband met angst voor het terrorisme ($r = -0.17, p < 0.05$). Verder blijkt dat doelbewuste controle niet samenhangt met de interpretatiebias ($r = -0.05$). Neuroticisme blijkt een duidelijke positieve correlatie te hebben met de totale angstscore op de VAK ($r = 0.53, p < 0.01$). Met andere woorden, hoe neurotischer een kind is, hoe hoger zijn/haar angst. Ook is er een positieve correlatie tussen neuroticisme en angst voor het terrorisme ($r = 0.374, p < 0.01$). Verder bestaat er een kleine positieve correlatie tussen neuroticisme en de resultaten van de IBT- controle groep ($r = 0.16, p < 0.05$). Tot slot bestaat er een significant negatief verband tussen neuroticisme en doelbewuste controle ($r = -0.49, p < 0.01$).

Tabel 2

Correlaties tussen angst, temperamentfactoren en interpretatiebias

	1	2	3	4	5
1. IBT controle					
2. IBT terror	0.26**				
3. VAK terror	0.08	-0.13			
4. VAK totaal	0.20**	-0.10	0.75**		
5. ECS	-0.13	-0.05	-0.17*	-0.33**	
6. JEPQ-R	0.16*	0.05	0.37**	0.53**	-0.49**

Noot: * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$. IBT controle = Interpretatie Bias Test, controle versie; IBT terror = Interpretatie Bias Test, terroristische versie; VAK = Vragenlijst voor Angst bij Kinderen; ECS = Effortful Control Scale; JEPQ-R = Junior versie van de Eysenck Personality Questionnaire-Revised.

Additionele analyses

In dit onderzoek zijn kinderen van verschillende nationaliteiten onderzocht. Deze kinderen zijn onderverdeeld in drie groepen: Nederlandse kinderen ($n = 114$), kinderen wier ouders uit Islamitische landen komen ($n = 65$) en kinderen van ouders afkomstig uit andere niet-westerse landen (Afghanistan, Bosnië, Indonesië, Kaapverdië, Pakistan, Portugal en Vietnam) ($n = 37$). Laatstgenoemde groep wordt in het verdere verloop van de scriptie als de ‘overige groep’ aangeduid. Om te onderzoeken of deze drie groepen van elkaar verschillen met betrekking tot algemene angst, angst voor het terrorisme en de interpretatiebias zijn er variantie analyses uitgevoerd. Tabel 3 geeft een overzicht van de verschillen in angst- en interpretatiebias scores tussen Nederlandse, Islamitische en overige kinderen. Uit de resultaten blijkt dat er een significant verschil is tussen de groepen op de terrorisme schaal van de VAK [$F(2,214) = 3.88, p = 0.05$].

Tabel 3

Verschillen in angst- en interpretatiebias scores tussen de drie groepen kinderen

	Nationaliteit	<i>M</i> (<i>SD</i>)	<i>F</i>	<i>p</i> -waarde
IBT controle	NL	1.06 (1.51) _{a,b}	2.35	0.10
	Islam	1.31 (1.61) _a		
	Overige	0.65 (1.06) _b		
IBT terror	NL	0.04 (0.25)	0.43	0.65
	Islam	0.02 (0.12)		
	Overige	0.03 (0.16)		
VAK terror	NL	15.19 (4.10) _a	3.88	0.02
	Islam	13.54 (3.61) _b		
	Overige	14.58 (3.87) _{a,b}		
VAK totaal	NL	127.08 (25.76)	0.32	0.73
	Islam	130.40 (30.61)		
	Overige	127.78 (23.76)		

Noot: IBT controle = Interpretatie Bias Test, controle versie; IBT terror = Interpretatie Bias Test, terroristische versie; VAK = Vragenlijst voor Angst bij Kinderen. Scores met verschillende subscripts zijn significant bij $p < 0.05$ (post-hoc tests).

Omdat na te gaan tussen welke groepen een significant verschil bestaat, zijn er post-hoc tests uitgevoerd. Hieruit blijkt dat er met name sprake is van een significant verschil tussen de scores van Nederlandse en Islamitische kinderen op de terroristische schaal van de VAK. De angst voor het terrorisme is hoger bij Nederlandse kinderen ($M = 15.19$; $SD = 4.10$) dan voor Islamitische kinderen ($M = 13.54$; $SD = 3.62$). Uit tabel 3 blijkt verder dat het feit dat Nederlandse kinderen angstiger zijn voor terrorisme dan Islamitische kinderen, niet toe te schrijven is aan een hogere algemene angstigheid bij Nederlandse kinderen. Islamitische kinderen scoren op de VAK totaal namelijk iets hoger ($M = 130.40$) dan de Nederlandse kinderen ($M = 127.08$), hoewel dit verschil statistisch niet significant is.

Tenslotte is er een randsignificant verschil gevonden op de interpretatie bias controle versie tussen de groepen ‘Islamitisch’ en ‘overig’ [$F(2,214) = 2.35$, $p < 0.10$]. Islamitische kinderen hebben hierbij een gemiddelde score van 1.31 ($SD = 1.61$) en de overige kinderen hebben een gemiddelde score van 0.65 ($SD = 1.06$). Dit betekent dat Islamitische kinderen in het algemeen eerder een interpretatie bias vertonen dan overige kinderen.

4. Discussie

In de huidige studie stond de volgende onderzoeksvraag centraal: *Welke factoren hangen samen met fouten in de verwerking van informatie over terrorisme bij kinderen?* Voorafgaand aan de studie zijn er een aantal factoren beschreven waarvan vermoed werd dat deze samenhangen met het maken van dergelijke fouten in de informatieverwerking. Deze factoren waren ‘algemene angst’, ‘angst voor het terrorisme’, ‘neuroticisme’ en ‘doelbewuste controle’.

Er werd verwacht dat kinderen die een hoger niveau hebben van algemene angst, de terrorisme-relevante situaties eerder als bedreigend zouden ervaren. Zij zouden dus een sterkere neiging tot interpretatie bias vertonen. Deze verwachting werd door het huidige onderzoek niet bevestigd. Uit de resultaten blijkt dat een hogere algemene angst niet samenhangt met fouten in de interpretatie van informatie over terrorisme. De eerste hypothese wordt dus door het huidige onderzoek niet ondersteund.

Er is ook onderzocht of kinderen die banger zijn voor terrorisme een sterke neiging vertoonden om twijfelachtige, terrorisme-relevante situaties als bedreigend te interpreteren. Dit bleek echter ook niet het geval: er was geen verband tussen de scores op de terrorisme schaal van de VAK en de terrorisme scores van de vignettentest. Hypothese twee moet dus eveneens verworpen worden.

Verder is de relatie bestudeerd tussen neuroticisme en een interpretatiebias op het gebied van informatie over terrorisme. Uit de resultaten is gebleken, dat neuroticisme geen verband heeft met het maken van fouten in de verwerking van informatie over terrorisme. Hiermee wordt ook de derde hypothese verworpen. Wel was er een positief verband tussen neuroticisme en algemene angst. Dit wil zeggen dat als een kind erg neurotisch is, hij of zij waarschijnlijk ook een hoge mate van algemene angst vertoont en meer kans heeft op het maken van fouten in informatieverwerking.

Daarnaast is er nagegaan of de doelbewuste controle van een kind samenhangt met interpretatie bias. Daarbij werd verwacht dat een lage mate van doelbewuste controle samenhangt met een sterke neiging om terrorisme-relevante situaties eerder als bedreigend te ervaren. Er is in de huidige studie echter geen verband gevonden

tussen doelbewuste controle en interpretatie bias. De vierde hypothese wordt hiermee verworpen. Ook is de samenhang van doelbewuste controle met algemene angst onderzocht. Tussen doelbewuste controle en algemene angst is er sprake van een negatief verband, dat wil zeggen dat naarmate de doelbewuste controle van een kind afneemt, de algemene angst hoger is.

Samenvattend blijkt er uit deze studie dat de factoren ‘algemene angst’, ‘angst voor het terrorisme’, ‘neuroticisme’ en ‘doelbewust controle’ geen van allen overtuigend samenhangen met fouten in de verwerking van informatie over terrorisme bij kinderen. Deze resultaten zijn in strijd met de bevindingen uit eerder onderzoek. Een verklaring voor deze teleurstellende resultaten zou gezocht kunnen worden in de constructie van de Interpretatie Bias Test. Deze test bevatte weliswaar terrorisme-relevante vignetten, echter deze vignetten waren tamelijk neutraal en bevatten enkel woorden als ‘Hassan’ en ‘gesluerde vrouwen’. Deze woorden kunnen nauwelijks als terroristisch opgevat worden, maar zijn eerder kenmerken van de islamitische cultuur. De situaties van de IBT mochten echter ook niet echt bedreigend zijn, omdat ze dan niet langer geschikt zouden zijn om interpretatie bias te meten. Het blijkt dus moeilijk om een balans te vinden tussen neutrale en bedreigende situaties en in vervolgonderzoek zal hieraan meer aandacht moeten worden besteed.

Een interessante ontdekking in deze studie is het verschil in de mate van angst voor terrorisme tussen kinderen van verschillende afkomst. Allereerst is het van belang te melden dat er uit de resultaten van dit onderzoek is gebleken dat Nederlandse kinderen in het algemeen niet zo heel erg bang zijn voor terrorisme. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat er in Nederland nog geen grote terroristische aanslag is gepleegd. Een andere verklaring is dat de terroristische versie van de Interpretatie Bias Test niet goed is ontworpen, zoals hierboven al is uitgelegd. Er is gebleken dat Nederlandse kinderen banger zijn voor het terrorisme dan Islamitische kinderen. Als mogelijke verklaring hiervoor kan de Terror Management Theorie (TMT; Greenberg, Solomon, & Pyszczynski, 1997; in Jonas & Fischer, 2006) naar voren worden gebracht. De TMT stelt dat er twee psychologische structuren zijn ontwikkeld om mensen te helpen omgaan met (doods)angst. Deze structuren zijn (a) de aanname van een cultureel wereldbeeld en (b) zelfvertrouwen. Het culturele wereldbeeld bestaat uit culturele overtuigingen die een verklaring bieden voor het menselijke bestaan; ze verschaffen de wereld orde, betekenis en bestendigheid. Bovendien belooft dit wereldbeeld bescherming aan diegenen die aan de maatstaven

van de cultuur voldoen. Dit wereldbeeld kan een verklaring vormen voor de bevinding dat Islamitische kinderen minder bang zijn voor het terrorisme: terroristen zijn meestal Islamitisch waardoor Islamitische kinderen zich met hen kunnen identificeren; zij hebben namelijk hetzelfde culturele wereldbeeld. Islamitische kinderen begrijpen de cultuur en religie van Islamitische terroristen beter dan dat Nederlandse kinderen dat doen. Daarom zijn zij ook minder bang voor terroristen dan Nederlandse kinderen. Een andere verklaring voor het feit dat Islamitische kinderen minder bang zijn voor terroristen is dat ze weten dat eventuele toekomstige aanslagen niet direct op hen gericht zullen zijn.

Dit onderzoek heeft een aantal beperkingen, welke hieronder zullen worden beschreven. Op de eerste plaats ruste het onderzoek enkel op zelfrapportage van kinderen. Hoewel kinderen als de belangrijkste informant kunnen worden beschouwd in het geval van angst en cognitieve fenomenen (Stallings & March, 1995; in Muris et al., 2003), kan informatie vanuit het perspectief van ouders zeker additionele informatie verschaffen. Een tweede beperking betreft de testafname. Tijdens de afname van de vragenlijsten is de kinderen gevraagd om deze alleen en in stilte in te vullen, maar soms zaten de kinderen in groepjes. Het is daardoor mogelijk dat kinderen dachten dat andere kinderen hun antwoorden zouden zien, en daarom ingevuld hebben dat zij niet bang of minder bang zijn. De testafname in groepjes kan de resultaten dus hebben vertekend. Een derde beperking van deze studie heeft betrekking op de Interpretatie Bias Test. Sommige vignetten met een mogelijke terroristische dreiging, bevatten elementen van islamitische cultuur (dragen van sluiers, moskeeën). Het kan zijn dat deze elementen bij Islamitische kinderen juist gevoelens oproepen om de mensen in deze vignetten in bescherming te nemen, waardoor ze aangeven totaal niet bang te zijn in zulke situaties. Ook waren deze vignetten waarschijnlijk te neutraal, wat de lage mate van interpretatie fouten verklaart. Een vierde en laatste beperking heeft betrekking op de ongelijke verdeling van de deelnemers. Er is gekeken naar de verschillen in angst tussen kinderen van verschillende afkomst. Deze groepen kinderen waren echter niet van gelijke grootte (114 Nederlandse kinderen, 65 kinderen van Islamitische afkomst en 37 overige kinderen). In een vervolgstudie zou er gebruik moeten worden gemaakt van ongeveer even grote groepen.

Referenties

- Anderson, J.C., Williams, S., McGee, & Silva, P.A. (1987). *DSM-III disorders in preadolescent children: Prevalence in a large sample from the general population. Archives of general psychiatry* 44, 69-76.
- Ahadi, S.A., & Rothbart, M.K. (1994). Temperament, developments, and the Big Five. In C.F. Halverson, Jr., G.A. Kohnstamm, & R.P. Martin (Eds.), *The developing structure of temperament and personality from infancy to adulthood* (pp.189-207). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum. Associates, Inc.
- Beck, A.T. (1976). *Cognitive theory and the emotional disorders*. New York: International Universities Press.
- Barrett, P.M., Rapee, R.M., Dadds, M.R., & Ryan, S.M. (1996). Family enhancement of cognitive style in anxious and aggressive children: Threat bias and the FEAR effect. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 24, 187-203.
- Buss, A.H., & Plomin, R. (1984). *Temperament: Early developing personality traits*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Calkins, S.D., & Fox, N.A. (2002). Self-regulatory processes in early personality development: A multilevel approach to the study of childhood social withdrawal and aggression. *Development and Psychopathology*, 14, 477-498.
- Derryberry, D., & Reed, M.A. (2002). Anxiety-related attentional biases and their regulation by attentional control. *Journal of Abnormal Psychology*, 111, 225-236.
- Ehrler, D.J., Evans, J.G., & McGhee, R.L. (1999). Extending the Big Five theory into childhood: A preliminary investigation into the relationship between Big Five personality traits and behavior problems in children. *Psychology in the Schools*, 36, 451-458.
- Ellis, L.K., & Rothbart, M.K. (2001). Revision of the Early Adolescent Temperament Questionnaire. Poster presented at the Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development. Minneapolis, Minnesota.
- Eisenberg, N., Cumberland, A., Spinrad, T.L., Fabes, R.A., Shepard, S.A., Reiser, M., Murphy, B.C., Losoya, S.H., & Guthrie, I.K. (2001). The relations of regulation and emotionality to children's externalizing and internalizing behaviour problems. *Child Development*, 72, 1112-1134.

- Eisenberg, N., Sadovsky, A., Spinrad, T. L., Fabes, R. A., Losoya, S. H., Valiente, C., Reiser, M., Cuberland, A., & Shepard, S.A. (2005). Effortful control and impulsivity: Concurrent relations and prediction of change. *Developmental Psychology, 41*, 193-211.
- Field, A.P., Argyris, N.G., & Knowles, K.A. (2001). Who's afraid of the big bad wolf: A prospective paradigm to test Rachman's indirect pathways in children. *Behaviour Research and Therapy, 39*, 1259-1276.
- Greenberg, J., Solomon, S., & Pyszczynski, T. (1997). Terror management theory of self-esteem and cultural worldviews: Empirical assessments and conceptual refinements. In M.P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology, 29*, 61-139. San Diego, CA: Academic Press.
- Hadwin, J., Frost, S., French, C., & Richards, A. (1997). Cognitive processing and trait anxiety in typically developing children: Evidence for interpretation bias. *Journal of Abnormal Psychology, 106*, 486-490.
- Huey, S., & Weisz, J.R. (1997). Ego control, ego resilience, and the Five-Factor model as predictors of behavioral and emotional problems in clinic-referred children and adolescents. *Journal of Abnormal Psychology, 106*, 404-415.
- Jonas, E. & Fischer, P. (2006). Terror management and religion: Evidence that intrinsic religiousness mitigates worldview defense following mortality salience. *Journal of Personality and Social Psychology, 91*, 553-567.
- Kashani, J.H., & Orvaschel, H. (1990). A community study of anxiety in children and adolescents. *The American Journal of Psychiatry, 147*, 313-318.
- Kashani, J.H., Orvaschel, H., Rosenberg, T.K., & Reid, J.C. (1989). Psychopathology in a community sample of children and adolescents: A developmental perspective. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 28*, 701-706.
- Kendall, P.C. (1985). Toward a cognitive-behavioral model of child psychopathology and a critique of related interventions. *Journal of Abnormal Child Psychology, 13*, 357-372.
- Lonigan, C.J., Vasey, M.W., Phillips, B.M., & Hazen, R.A. (2004). Temperament, anxiety, and the processing of threat-relevant stimuli. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 33*, 8-20.

- McCrae, R.R., Costa, P.T., Ostendorf, F., Angleiter, A., Hrebickova, M., Avia, M.D., Sanz, J., Sanchez-Bernardos, M.L., Kusdil, M.E., Woodfield, R., Saunders, P.R., & Smith, P.B. (2000). Nature over nurture: Temperament, personality, and life span development. *Journal of Personality and Social Psychology*, *78*, 173-186.
- Merckelbach, H., De Jong, P. J., Muris, P., & Van den Hout, M. A. (1996). The etiology of specific phobias: a review. *Clinical Psychology Review*, *16*, 337-361.
- Muris, P. (2006). Unique and interactive effects of neuroticism and effortful control on psychopathological symptoms in non-clinical adolescent. *Personality and Individual Differences*, *40*, 1409-1419.
- Muris, P., Bodden, D., Merckelbach, H., Ollendick, T.H., & King, N.J. (2003). Fear of the beast: A prospective study on the effects of negative information on childhood fear. *Behaviour Research and Therapy*, *41*, 195-208.
- Muris, P., De Jong, P. J., & Engelen, S. (2004). Relationships between neuroticism, attentional control, and anxiety disorders symptoms in non-clinical children. *Personality and Individual Differences*, *37*, 789-797.
- Muris, P., Kindt, M., Bogels, S. M., Merckelbach, H., Gadet, B., & Moulaert, V. (2000). Anxiety and threat perception abnormalities in normal children. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, *22*, 183-199.
- Muris, P., Luermans, J., Merckelbach, H. & Mayer, B. (2000). 'Danger is lurking everywhere'. The relation between anxiety and threat perception abnormalities in normal children. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, *31*, 123-136.
- Muris, P., Merckelbach, H. & Damsma, E. (2000). Threat perception bias in nonreferred, socially anxious children. *Journal of Clinical Child Psychology*, *29*, 348-359.
- Muris, P. & Ollendick, T.H. (2005). The role of temperament in the etiology of child psychopathology. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *8*, 271-289.
- Muris, P., Rapee, R., Meesters, C., Schouten, E., & Geers, M. (2003). Threat perception abnormalities in children: The role of anxiety disorders symptoms, chronic anxiety, and state anxiety. *Journal of Anxiety Disorders*, *17*, 271-287.

- Oldehinkel, A.J., Hartman, C., De Winter, A.F., Veenstra, R., & Ormel, J. (2004). Temperament profiles associated with internalizing and externalizing problems in preadolescence. *Development and Psychopathology, 16*, 421-440.
- Ollendick, T.H. (1983). Reliability and validity of the Revised Fear Survey Schedule for Children (FSSC-R). *Behaviour Research and Therapy, 21*, 685-692.
- Posner, M.I., & Rothbart, M.K. (2000). Developing mechanisms of self-regulation. *Development and Psychopathology, 12*, 427-441.
- Putnam, S.P., Ellis, L.K., & Rothbart, M.K. (2002). The structure of temperament from infancy through adolescence. In A. Elias & A. Angleitner (Eds.), *Advances in research on temperament* (pp. 165-182). Germany: Pabst Science.
- Rothbart, M.K., & Bates, J.E. (1998). Temperament. In N. Eisenberg & W. Damon (Eds.), *Handbook of child psychology: Volume 3. Social, emotional, and personality development* (pp. 105-176). New York: Wiley.
- Rothbart, M.K., Ellis, L.K., Rueda, M.R., & Posner, M.I. (2003). Developing mechanisms of temperamental effortful control. *Journal of Personality, 71*, 1113-1143.
- Sanderman, R., Arrindell, W.A., Rancher, A.V, Eysenck, H.J. & Eysenck, S.B.G. (1995). Het meten van persoonlijkheidskenmerken met de Eysenck Personality Questionnaire (EPQ) : Een handleiding. Groningen: Noordelijk Centrum voor Gezondheidsvraagstukken, Rijksuniversiteit Groningen.
- Stallings, P., & March, J.S. (1995). Assessment. In J.S. March (Ed.), *Anxiety disorders in children and adolescents* (pp. 125-147). New York: Guilford.
- Vasey, M.W., & MacLeod, C. (2001). Information-processing factors in childhood anxiety: A review and developmental perspective. In M. W. Vasey & M. R. Dadds (Eds.), *The developmental psychopathology of anxiety* (pp. 253-277). New York: Oxford University Press.

Bijlage 1. De Vragenlijst voor Angst bij Kinderen – inclusief terrorisme schaal

Hoe bang ben je voor de volgende dingen?

1. Jeugdbendes	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
2. Enge films	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
3. Je snijden of gewond raken	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
4. Grote, wilde dieren (b.v. beren, wolven)	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
5. Vrouwen met hoofddoeken op	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
6. Bij de leraar moeten komen	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
7. Veel mensen om me heen	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
8. Fouten maken	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
9. Besmet worden of een ernstige ziekte krijgen	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
10. Bomaanslagen	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
11. Griezelige plekken (b.v. kerkhof, oud vervallen huis)	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
12. Als mensen zeggen dat ik iets niet goed doe	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
13. Ziek worden op school	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang

Verwerking van informatie over terrorisme

14. Geweren en pistolen	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
15. Harde geluiden (b.v. sirenes, geschreeuw)	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
16. Een proefwerk maken	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
17. Ontvoerd worden	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
18. Gestoken worden door een bij	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
19. Aanvallen met bommen – verovering van ons land door een ander land	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
20. Achtbaan	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
21. Het zien van bloed	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
22. Ontploffing in de bus of metro	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
23. Slechte cijfers krijgen	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
24. Verdrinken	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
25. Naar de tandarts gaan	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
26. Naar de directeur van de school gestuurd worden	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
27. Een elektrische schok krijgen	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang

28. Noodweer en overstromingen	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
29. Vleermuizen of vogels	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
30. Een proefwerk slecht maken	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
31. Slangen	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
32. Nachtmerries	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
33. Ratten en muizen	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
34. Kleren aan moeten die anderen niet aan hebben	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
35. Vuur – brandwonden krijgen	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
36. Mohammed B.	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
37. Iemand uit de familie gaat dood	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
38. Naar de dokter gaan	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
39. Niet kunnen ademen	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
40. Terroristen	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
41. Een prik krijgen van een dokter of verpleegster	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang

42. Een hond die er gemeen uit ziet	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
43. Van een hoogte vallen	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
44. Verdwalen op een plaats waar ik de weg niet weet	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
45. Vreemden en mensen die er raar uit zien	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
46. Gepest worden (b.v. over mijn naam of hoe ik er uit zie)	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
47. Naar bed gaan in het donker	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
48. Donkere plaatsen	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
49. Iets moeten eten wat ik niet lekker vind	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
50. Aangereden worden door een auto of vrachtauto	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
51. Alleen zijn	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
52. Kleine ruimten waarvan alle deuren en ramen dicht zijn (b.v. lift)	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
53. Hagedissen	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
54. Straf krijgen van mijn vader	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
55. Aardbevingen	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang

Verwerking van informatie over terrorisme

56. Osama bin Laden	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
57. Zelf naar het ziekenhuis moeten	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
58. Een inbreker die in ons huis inbreekt	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
59. Spinnen	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
60. Iets nieuws doen	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
61. Mijn ouders die zeggen dat ik iets niet goed gedaan heb	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
62. AIDS (een gevaarlijke ziekte)	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
63. Achtervolgd worden	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
64. Wormen of slakken	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
65. Dat ik zelf dood ga	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
66. Iemand voor de eerste keer ontmoeten	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
67. Naar school gaan	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
68. Straf krijgen van moeder	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
69. Voor de klas iets moeten vertellen	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang

70. In een vliegtuig vliegen	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
71. Scherpe dingen (b.v. messen)	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
72. Haaien	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
73. Optreden voor publiek (b.v. toneelstuk of muziek)	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
74. Dood of dode mensen	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
75. Oorlog met kernwapens (zoals atoombommen)	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
76. Geesten of buitenaardse verschijnselen	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
77. Donder en bliksem (onweer)	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
78. Donkere kamers en kasten	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
79. Beelden op tv van vliegtuigen die in gebouwen vliegen	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
80. Drugs	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
81. Je rapport krijgen	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
82. Ruzie tussen mijn vader en moeder	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang
83. Hoge plekken	☐ niet bang ☐ beetje bang ☐ erg bang

84. Moslims die de Amerikaanse vlag verbranden

- niet bang
- beetje bang
- erg bang

85. Er zelf gek uit zien

- niet bang
- beetje bang
- erg bang

86. Alleen thuis zijn

- niet bang
- beetje bang
- erg bang

87. Met anderen vechten

- niet bang
- beetje bang
- erg bang

88. Wilde of gevaarlijke dingen doen

- niet bang
- beetje bang
- erg bang

Bijlage 2. Interpretatie Bias Test, terroristische versie

Naam	:
Leeftijd	:
Geslacht	: m / v
Nationaliteit	:

Hieronder staan 9 situaties beschreven. Het is de bedoeling dat je ze leest en daarna in het hokje opschrijft wat er in deze situatie aan de hand is en hoe jij denkt dat het afloopt.

- 1) **Je loopt door het winkelcentrum in jouw buurt.
Je ziet daar een man lopen met een zware rugzak.
Hij heeft zwarte kleren aan en op zijn T-shirt staat: 'Ik heet Hassan'**

Wat is er aan de hand in deze situatie en hoe loopt het af?

- 2) **Je zit de eerste dag op een nieuwe school.
Je kent nog niemand van de kinderen in je nieuwe klas.
De meester vraagt of jij volgende week een spreekbeurt voor de klas wilt geven.**

Wat is er aan de hand in deze situatie en hoe loopt het af?

- 3) **Je bent op vakantie in het buitenland en gaat met je moeder naar een winkel.
Bij het speelgoed kijk je een of er iets leuks bij is.
Als je verder wilt lopen zie je je moeder nergens meer.**

Wat is er aan de hand in deze situatie en hoe loopt het af?

- 4) **Je zit in de metro.
Opeens komt er een grote groep vrouwen met sluiers op de metro in.
Ze praten luidruchtig en gaan om je heen zitten.**

Wat is er aan de hand in deze situatie en hoe loopt het af?

- 5) Je fietst op een weg zonder fietspad.
Het is een erg drukke weg en de auto's rijden erg hard langs je heen.
Achter je hoor je een grote vrachtwagen aankomen.**

Wat is er aan de hand in deze situatie en hoe loopt het af?

- 6) Je gaat alleen op zomerkamp.
Je komt net aan en je loopt rond om te kijken waar alles is.
Er komt een groep kinderen naar je toe lopen, die een paar jaar ouder zijn dan jij.**

Wat is er aan de hand in deze situatie en hoe loopt het af?

- 7) Je woont vlak naast een moskee.
Op een dag zie je twee mannen uit de moskee komen.
Ze fluisteren geheimzinnig met elkaar.**

Wat is er aan de hand in deze situatie en hoe loopt het af?

- 8) Je hebt nieuwe burens met een kind van jouw leeftijd.
Je speelt op straat en je ziet dat kind naar buiten komen.
Het komt naar je toe en vraagt of je binnen komt spelen.**

Wat is er aan de hand in deze situatie en hoe loopt het af?

- 9) Je blijft bij een vriendje eten.
Daarna moet je alleen naar huis lopen.
Op weg naar huis begint het donker te worden.**

Wat is er aan de hand in deze situatie en hoe loopt het af?

Bijlage 3. Interpretatie Bias Test, controle versie

Naam :
Leeftijd :
Geslacht : m / v
Nationaliteit :

Hieronder staan 9 situaties beschreven. Het is de bedoeling dat je ze leest en daarna in het hokje opschrijft wat er in deze situatie aan de hand is en hoe jij denkt dat het afloopt.

- 1) **Je loopt door het winkelcentrum in jouw buurt.
Je ziet daar een man lopen met een zware rugzak.
Hij heeft zwarte kleren aan en op zijn T-shirt staat: 'Ik heet Pieter'**

Wat is er aan de hand in deze situatie en hoe loopt het af?

- 2) **Je zit de eerste dag op een nieuwe school.
Je kent nog niemand van de kinderen in je nieuwe klas.
De meester vraagt of jij volgende week een spreekbeurt voor de klas wilt geven.**

Wat is er aan de hand in deze situatie en hoe loopt het af?

- 3) **Je bent op vakantie in het buitenland en gaat met je moeder naar een winkel.
Bij het speelgoed kijk je een of er iets leuks bij is.
Als je verder wilt lopen zie je je moeder nergens meer.**

Wat is er aan de hand in deze situatie en hoe loopt het af?

- 4) **Je zit in de metro.
Opeens komt er een grote groep vrouwen met petten op de metro in.
Ze praten luidruchtig en gaan om je heen zitten.**

Wat is er aan de hand in deze situatie en hoe loopt het af?

- 5) **Je fietst op een weg zonder fietspad.
Het is een erg drukke weg en de auto's rijden erg hard langs je heen.
Achter je hoor je een grote vrachtwagen aankomen.**

Wat is er aan de hand in deze situatie en hoe loopt het af?

- 6) **Je gaat alleen op zomerkamp.
Je komt net aan en je loopt rond om te kijken waar alles is.
Er komt een groep kinderen naar je toe lopen, die een paar jaar ouder zijn dan jij.**

Wat is er aan de hand in deze situatie en hoe loopt het af?

- 7) **Je woont vlak naast een kerk.
Op een dag zie je twee mannen uit de kerk komen.
Ze fluisteren geheimzinnig met elkaar.**

Wat is er aan de hand in deze situatie en hoe loopt het af?

- 8) **Je hebt nieuwe burens met een kind van jouw leeftijd.
Je speelt op straat en je ziet dat kind naar buiten komen.
Het komt naar je toe en vraagt of je binnen komt spelen.**

Wat is er aan de hand in deze situatie en hoe loopt het af?

- 9) **Je blijft bij een vriendje eten.
Daarna moet je alleen naar huis lopen.
Op weg naar huis begint het donker te worden.**

Wat is er aan de hand in deze situatie en hoe loopt het af?

